

VÝZNAM CNOSTÍ V KONTEXTE SOCIÁLNYCH PRAXÍ
A INŠTITÚCIÍ¹

MARIAN KUNA, Katedra filozofie Filozofickej fakulty KU, Ružomberok

Vážený pán predseda vedeckej rady, vážení členovia vedeckej rady,
vážení členovia habilitačnej komisie, dámy a páni!

Je pre mňa veľkou ct'ou i potešením, že môžem svoju habilitačnú prednášku predniesť pred Vedeckou radou Teologickej fakulty Trnavskej univerzity. Témou prednášky je význam cností v kontexte sociálnych praxí a inštitúcií. Je to téma, ktorá odkazuje ako na počiatky morálnej filozofie, tak aj na kľúčové diskusie v súčasnej etike. K tejto problematike pristupuje z perspektívy z neoaristotelovskej etiky cnosti Alasdaira MacIntyry.² Avšak v otázke vzťahu cností a inštitúcií jeho koncepciu kriticky dopracúva. Cieľom prednášky je obhajovať dve myšlienky: po prvé, tvrdenie, že cnosti sú nevyhnutné na dosiahnutie významných ľudských dohier; po druhé, tvrdenie, že osobitnú úlohu tu zohráva (MacIntyrom netematizovaná) cnosť náležitého zmyslu pre inštitúcie.

Na dosiahnutie tohto cieľa je text prednášky členený do troch častí a záveru. V prvej časti vysvetľujem macintyrovskú koncepciu praxe. Chcem ukázať, že vlastným zmyslom praxí sú ich inherentné dobrá a že týmto dobrám treba priznať prioritu pred dobrami externými. Ukážem tiež, ako sú v kontexte tejto koncepcie praxe adekvátne legitimizované príslušné štandardy dokonalosti, pravidlá a authority. V druhej časti sa venujem definícii a primárnemu významu cností na pozadí termínu *prax*. Prax umožňuje definovať cnosť ako nadobudnutú ľudskú dispozíciu nevyhnutnú na dosahovanie inherentných dohier praxe. Cnosť je však potrebné špecifikovať aj na úrovni jednotlivého ľudského života a popri cnostiach viazaných na jednotlivú prax treba hovoriť aj o cnostiach nevyhnutných pre každú prax. Inými slovami, je tiež potrebné zmysluplne usporiadať jednotlivý ľudský život, okrem iného aj na pozadí morálnych tradícií. V tretej časti poukážem na širší význam cností v kontexte vzťahu praxí a inštitúcií. Vychádzajúc z MacIntyrovej koncepcie navrhujem jej modifikáciu, resp. doplnenie. Ide o to, že významné (inherentné) dobrá získavame v sociálnych praxiach. Z tohto hľadiska potrebujeme uchovávať, kultivovať praxe (aj pomocou morálnej kultivácie jej účastníkov). Praxe sú však existenčne odkázané na svojich sociálnych nositeľov – inštitúcie. Na základe toho tvrdím, že nestačí morálne kultivovať iba jednotlivcov či praxe. Potrebujeme totiž tiež uchovávať, kultivovať aj inštitúcie a na to potrebujeme nadobudnúť cnosť náležitého zmyslu pre inštitúcie. V závere rekapitulujem základné myšlienky prednášky, resp. ukazujem, prečo sú cnosti, osobitne cnosť nále-

¹ Habilitačná prednáška M. Kuna odznela na TF TU v Bratislave dňa 22. 12. 2010.

² Širší kontext súčasného obratu k aristotelovskej etike cnosti opisujem v knihe *Úvod do etiky cnosti* ([4], 17 – 29).

žitého zmyslu pre inštitúcie, nevyhnutné na dosiahnutie významných ľudských dobier.

Začnem prvou časťou, v ktorej vysvetlím macintyrovskú koncepciu praxe. Z tejto filozofickej perspektívy je na definovanie cnosti potrebné mať určitú koncepciu spoločenského a morálneho života. Prvou logickou úrovňou pojmového pozadia pre porozumenie cnosti je termín *prax*. *Prax* je „akákoľvek koherentná, vnútorne komplikovaná podoba spoločensky ustanovenej kooperatívnej ľudskej činnosti, prostredníctvom ktorej dosahujeme dobrá inherentné tejto forme činnosti, a to v úsilí o dosiahnutie tých štandardov dokonalosti, ktoré zodpovedajú a do určitej miery definujú túto formu činnosti, čo systematicky rozširuje nielen ľudské schopnosti dosahovať dokonalosť, ale i ľudské chápanie príslušných cieľov a dobier“ ([1], 186; [2], 220).

Túto pomerne zložitú definíciu MacIntyre vysvetľuje dvoma spôsobmi. Prvým je uvádzanie príkladov praxe, druhým je vysvetlenie kľúčových pojmov definície. Uvediem príklady: Za *prax* možno považovať napr. futbal, architektúru či farmárčenie; *praxou* však nie je obratné kopanie do lopty, murovanie či sadenie tulipánov. Osobitnú pozornosť si zaslúži jeho príklad dieťaťa, ktorému chceme sprostredkovať dobrá inherentne spojené so šachom ako typom praxe. „Predstavme si napríklad veľmi inteligentné sedemročné dieťa, ktoré chcem naučiť hrať šach, hoci ono nemá nijaký osobitný záujem naučiť sa túto hru. Dieťa však veľmi túži po cukríkoch a má malú šancu, že ich získa. Preto mu poviem, že ak so mnou bude hrať raz týždenne šach, dám mu cukríky v hodnote päťdesiatich centov; dieťaťu navyše poviem, že zakaždým budem hrať takým spôsobom, že preň bude ťažké, ale nie nemožné, aby vyhralo, a že ak vyhrá, dostane ďalšie cukríky v hodnote päťdesiatich centov. Takto motivované dieťa hrá a hrá tak, aby vyhralo. Všimnime si však, že pokiaľ sú to iba cukríky, čo mu poskytuje dobré dôvody na to, aby hralo šach, dieťa nemá nijaký dôvod, aby nepodvádzalo a má veľa dôvodov na podvádzanie (za predpokladu, že tak dokáže úspešne urobiť). Môžeme však dúfať, že príde čas, keď dieťa objaví v týchto dobrách charakteristických pre šach, v dosiahnutí určitého vysoko špecifického druhu analytických schopností, strategickej predstavivosti a súťaživom nadšení nový súbor dôvodov, takých, ktoré teraz nebudú len dôvodmi na to, aby vyhralo pri konkrétnej príležitosti, ale na to, aby sa usilovalo vyniknúť v každom smere spojenom so šachom. Ak by dieťa teraz podvádzalo, neporazí mňa, ale samého seba“ ([1], 188; [2], 220 – 221). Tento príklad vystihuje podstatu praxe. Jeho pointou je to, že dieťa môže svojou skúsenosťou so šachom zmeniť vlastnú motiváciu hrania šachu. Táto zmena je dôsledkom jeho rozpoznaní, uznania inherentných dobier tejto hry.

Teraz prejdem k vysvetleniu kľúčových pojmov definície praxe. Prvým dôležitým termínom sú inherentné dobrá. Ide o ten špecifický typ dobier, ktoré sú viazané na príslušnú *prax* (dalo by sa povedať, že sú to *practice-specific goods*). Podmienkou ich získavania a posúdenia je účasť na príslušnej praxi, možno ich opísať – iba v pojmoch, resp. pomocou príkladov danej praxe – a ich užívanie je kolektívne (v úsilí o dokonalosť v praxi, napr. dobrá futbalu).

Náprotivkom inherentných dobier sú tzv. externé dobrá. Sú nimi napríklad moc/status, sláva/prestíž či peniaze. Na rozdiel od inherentných dobier sú dostupné aj nezávisle od praxe – teda sú s praxou spojené len náhodne. Okrem toho sú osobným vlastníctvom

ich nositeľa a vyvolávajú súťaživosť (ak má jeden viac, ostatní majú menej). Sú to však (rovnako ako inherentné dobrá) skutočné dobrá. Ide o to, že ľudia po nich prirodzene túžia a dávajú zmysel niektorým cnostiam (napr. spravodlivosti a štedrosti).

Na záver tejto prvej časti ešte naznačím, v čom spočíva prínos MacIntyrovej koncepcie praxe. Spomeniem dva najvýznamnejšie momenty a jej zásadný imperatív. Po prvé, táto koncepcia poukazuje na existenciu (dvoch) nesúmerateľných podôb dobra (inherentné a externé dobrá). Po druhé, možno povedať, že diskvalifikuje morálny subjektivismus. Ide o to, že náležitá účasť na praxi vyžaduje uznanie (objektívnej) autority inherentných dohier a štandardov dokonalosti. Tým sa vytvára i priestor aj na legitimizovanie morálnych pravidiel ako prostriedkov fungovania praxe, a teda i dohier, ktoré nám daná prax sprístupňuje. Navyše platí, že začiatovník sa musí podriaďiť skúsenejším účastníkom praxe – legitímnym autoritám danej praxe. Príkladmi takýchto autorít sú Albert Einstein vo fyzike, Jamie Oliver v gastronómii či Luciano Pavarotti v opernom speve. Tieto príklady poukazujú na to, že skutočná autorita nemusí byť živým účastníkom praxe, a napriek tomu môže mať výrazný normatívny vplyv na účastníkov danej praxe. Pointou je myšlienka, že osobná autorita v praxi nie je redukovateľná na mocenskú úspešnosť, ale zakladá sa na vlastnej dokonalosti v praxi. Za zásadný imperatív považujem myšlienku, že v spore uvedených dvoch typov dobra treba priznať inherentným dobrám prioritu pred dobrami externými.

Teraz prejdem k druhej časti prednášky, ktorá tematizuje MacIntyrovu definíciu cnosti a primárnej úlohy cností v dobrom ľudskom živote ako celku. Cnosť definuje na pozadí termínu praxe. Je to „nadobudnutá ľudská kvalita, vlastnenie a uplatňovanie ktorej nám umožňuje dosahovať inherentné dobrá praxí a ktorej absencia nám v ich dosahovaní účinne bráni“ ([1], 191; [2], 224). MacIntyre však tiež zdôrazňuje, že existujú dve skupiny cností. Prvá sa týka cností úzko viazaných na príslušnú prax. Druhá skupina zahŕňa cnosti nevyhnutné pre každú prax – ide o cnosti spravodlivosti, odvahy a pravdovravnosti.

Totíž ak by boli cnosti viazané len na prax, spôsobovalo by to vážne problémy. Predstavme si situáciu matky rodiny, ktorá je súčasne lekárkou a umeleckou fotografkou. Ak by sa cnosti týkali výlučne medicíny, fotografického umenia či rodinného života ako podôb praxe, morálna aktérka čelí konfliktu principiálne odlišných požiadaviek. Jednotlivec totiž potrebuje racionálne usporiadať rozmanité dobrá/požiadavky praxí. Inými slovami, potrebuje porozumieť vlastnému životu ako zmysluplne usporiadanej jednote. V opačnom prípade mu hrozí, že jeho život bude príliš preniknutý konfliktmi a ľudské voľby v kontexte týchto konfliktov sa budú javiť ako výraz čirej svojvôle daného aktéra. Cnosti preto treba prepojiť s celým ľudským životom. V MacIntyrovom rozvrhu to jedinec uskutočňuje v rozhovoroch s inými, pričom tieto rozhovory sú situované na pozadí určitej (užšie či širšie pochopenej) morálnej, resp. kultúrnej tradície.

Tradície predstavujú pozadie praxe, ako aj sociálno-historický a kultúrny kontext ľudskej identity. Význam tradícií vedie MacIntyru k tomu, že cnosti spravodlivosti, pravdovravnosti a odvahy dopĺňa o cnosť náležitého porozumenia vlastným tradíciám. Táto cnosť sa „manifestuje v pochopení tých budúcich možností, ktoré minulosť sprístupnila prítomnosti“ ([1], 223; [2], 259).

Prínosom tohto chápania cnosti je identifikácia cnosti ako nadobudnutej vlastnosti,

ktorá nám sprístupňuje inherentné dobrá praxí, umožňuje uchovávať a kultivovať praxe, ale aj uchovávať a kultivovať sociálno-kultúrne pozadia praxí, t. j. tradície. Tradície sú nielen pozadím praxí, ale aj širším konverzačným kontextom usporiadania jednotlivého ľudského života do podoby zmyslupnej (naratívne usporiadanej) jednoty.

Nasleduje tretia časť, v ktorej si všimnem širší význam cností na pozadí vzťahu praxí a inštitúcií. Ide o ďalší a súčasne veľmi dôležitý rozmer významu cností v ľudskom živote. Najprv objasním, ako sa v tejto súvislosti používa termín inštitúcia. Inštitúcia je sociálny nositeľ praxe. Skôr, ako spomeniem vzájomný vzťah určitej praxe a jej zodpovedajúcej inštitúcie, uvediem ich príklady. Dvojicu prax – inštitúcia vhodne ilustrujú dvojice: futbal – futbalový klub, intelektuálne skúmanie – univerzita či medicína – nemocnica. V ich vzťahu sú kľúčové dva momenty: po prvé, inštitúcia je nevyhnutná pre prax, keďže zabezpečuje a rozdeľuje externé dobrá (peniaze, moc, prestíž); po druhé, je pre prax nebezpečná, keďže neustále hrozí, že externé dobrá získajú prioritu pred inherentnými. Z toho je zrejmé, že vzájomný vzťah inštitúcií a praxí je inherentne napätý.

MacIntyrovým riešením stavu, keď prax permanentne čelí hrozbám vyplývajúcim z fungovania inštitúcií, je zdôrazňovanie troch základných cností nevyhnutných pre každú prax. Dôraz kladie na nadobudnutie a uplatňovanie cností spravodlivosti, odvahy a pravdovravnosti. Sú zásadné, keďže bránia erózii praxe pod tlakom inštitúcie, t. j. imunizujú prax proti riziku, že sa zúži na číre bojisko o externé dobrá. Inými slovami, tieto tri cnosti zabezpečujú náležitú prioritu inherentných dobier pred externými dobrami.

Túto skutočnosť možno názorne dokladovať na príklade vzťahu medzi medicínou ako praxou a nemocnicou ako inštitúciou, vychádzajúc z toho, že hlavným cieľom (dobrom) medicíny je zdravie človeka v zmysle jeho posilňovania, uchovávanania či prinavracania. Úlohou nemocnice je zas poskytnúť špecialistom medicínskej praxe – lekárom (v spolupráci s ostatnými zdravotníckymi pracovníkmi) – prinajmenšom dostatočné, v ideálnom prípade optimálne technologické, farmaceutické a iné materiálno-technické podmienky pre ich prácu. Avšak nemocnica môže nadradiť vlastnú finančnú úspešnosť a/alebo inštitucionálnu prestíž cieľu praxe, ktorým je zdravie pacienta. Týmto spôsobom sa dostanú ciele praxe do viac alebo menej vážneho konfliktu s cieľmi inštitúcie.

V tomto momente sa ukazuje nedostatočnosť MacIntyrovho riešenia. Podľa môjho názoru sú totiž cnosti spravodlivosti, odvahy a pravdovravnosti síce zásadné, ale vzhľadom na opísanú situáciu nestačia. Nestačí totiž morálne kultivovať iba jednotlivcov a praxe, ale je potrebné kultivovať aj inštitúcie. Inými slovami, inštitúcie je potrebné štruktúrovať tak, aby napomáhali rozvoju danej praxe, a nie jej úpadku. Na to však potrebujeme aj *cnosť náležitého vzťahu k inštitúciám*. Táto cnosť sa manifestuje v identifikácii a minimalizácii inštitucionálnych hrozieb vo vzťahu k príslušnej praxi. Ide o cnosť, ktorá je kľúčová pre utváranie, udržiavanie a vylepšovanie inštitúcií. V súvislosti s inštitúciou to znamená klásť si otázku: „Zvyšuje, alebo znižuje (resp. minimalizuje) podoba fungovania danej inštitúcie hrozbu pre príslušnú prax?“ Ak sa vrátíme k predchádzajúcemu príkladu, otázka bude znieť takto: „Zvyšuje, alebo znižuje (resp. minimalizuje) podoba fungovania tejto nemocnice (resp. tohto konkrétneho inštitucionálneho systému zdravotníctva) hrozbu pre medicínu, resp. pre týchto konkrétnych adresátov lekárskej starostlivosti?“

Som presvedčený o tom, že MacIntyrom tematizovaný vzťah praxí a inštitúcií je mimoriadne užitočným teoretickým nástrojom na porozumenie a usmernenie komplexného ľudského konania v našom sociálnom svete. Tento svet je totiž vhodné sociálne vnímať aj na pozadí vzájomného vzťahu praxí a inštitúcií. Vychádzajúc z MacIntyrových predpokladov som sa snažil ukázať, že jeho koncepciu treba ďalej dopracovať. Toto dopracovanie má podobu formulácie cnosti náležitého zmyslu pre inštitúcie. Túto cnosť chápem nielen ako logické vyústenie MacIntyrovej koncepcie, ale aj ako moment, ktorý ju robí presvedčivejšou.

Na záver mi dovoľte zhrnúť základné myšlienky mojej prednášky. V prvej časti som vysvetlil macintyrovskú koncepciu praxe. Poukázal som na to, že zmyslom praxí sú ich inherentné dobrá, ktorým treba priznať prioritu pred dobrami externými. Prax umožňuje presvedčivo legitimizovať štandardy dokonalosti, pravidlá a authority. V druhej časti som sa venoval definícii a primárnemu významu cností na pozadí termínu prax. Prax umožňuje definovať cnosť ako nadobudnutú ľudskú dispozíciu nevyhnutnú na dosahovanie inherentných dober praxe. Popri cnostiach viazaných na jednotlivú prax boli zdôraznené aj cnosti nevyhnutné pre každú prax a cnosť náležitého zmyslu pre tradície. V tretej časti som sa zaoberal širším významom cností na pozadí vzťahu praxí a inštitúcií. Tu navrhujem MacIntyrovu koncepciu modifikovať, resp. dopracovať. Ak totiž významné (inherentné) dobrá získavame v sociálnych praxiach, tak platí, že potrebujeme uchovávať a kultivovať praxe. Praxe sú však existenčne odkázané na svojich sociálnych nositeľov – inštitúcie. Preto tvrdím, že nestačí morálne kultivovať iba jednotlivcov či praxe. Potrebujeme tiež uchovávať a kultivovať aj inštitúcie. Na to však potrebujeme nadobudnúť cnosť náležitého zmyslu pre inštitúcie. Verím, že sa mi týmto spôsobom aspoň v obryse podarilo preukázať,³ že cnosti, osobitne cnosť náležitého zmyslu pre inštitúcie, sú nevyhnutné na dosiahnutie významných ľudských dober.

Vážení členovia vedeckej rady, vážení členovia habilitačnej komisie, dámy a páni, ďakujem vám za vašu pozornosť.

LITERATÚRA

- [1] MACINTYRE, A.: *After Virtue*. London: Duckworth 1981.
- [2] MACINTYRE, A.: *Ztráta cnosti*. Praha: Oikúmené 2004.
- [3] KUNA, M.: *Etika a politika v perspektíve Alasdaira MacIntyry*. Ružomberok: FF KU 2010.
- [4] KUNA, M.: *Úvod do etiky cnosti*. Ružomberok: FF KU 2010.

Mgr. Marian Kuna, MA, MPhil, PhD.
Katedra filozofie FF KU
Hrabovská 1
034 01 Ružomberok, SR
e-mail: kuna@ff.ku.sk

---

³ Problematike vzťahu praxí, cností a inštitúcií sa podrobnejšie venujem v knihe *Etika a politika v perspektíve Alasdaira MacIntyry* ([3], 112 – 135).